

Prof. dr hab. Hanna Kóčka-Krenz
Os. Zwycięstwa 10/20
61-646 Poznań

Recenzja
pracy doktorskiej Tomasza Olszackiego p.t.: Zamek w Szydłowie. Forma i funkcja w
kontekście gotyckiej architektury rezydencjonalnej, Pągów 2023

Badania archeologiczno-architektoniczne zamków, które podawano przekształceniom od czasów budowy po kres użytkowania, należą do szczególnie trudnych, wymagających odpowiedniego przygotowania zarówno z zakresu archeologii, historii sztuki, jak i historii, traktowanych komplementarnie. W ten nurt badań wpisuje się recenzowana rozprawa doktorska, w której zawarte zostały wyniki prac terenowych i studiów gabinetowych mgr. Tomasza Olszackiego, dotyczących królewskiej rezydencji w Szydłowie.

Problematyka omawianej rozprawy została zawarta w ośmiu rozdziałach. W pierwszym z nich Doktorant omówił cel, zakres i metodę pracy oraz przedstawił stan badań archeologiczno-architektonicznych nad szydłowieckim zamkiem. Rozdział drugi poświęcił dziejom zamku, opartym na źródłach pisanych i ikonograficznych. W rozdziale trzecim zaprezentował zakres badań archeologicznych i architektonicznych, prowadzonych na terenie zamku w 2014, 2015 i 2018 roku, których rezultaty poddał szczegółowej analizie w rozdziale czwartym. W kolejnym – piątym rozdziale zawarł omówienie wyników najnowszych badań nad architekturą „Pałacu Królewskiego”, którego przeobrażeniom poświęcił następny, piąty rozdział rozprawy. Rozdział szósty zawiera spostrzeżenia Doktoranta odnoszące się do miejsca zamku w Szydłowie w historii architektury polskiej na tle europejskim, zaś siódmy – jego formy jako manifestacji królewskiego majestatu Władysława Jagiełły. Uwagi dotyczące zabiegów konserwatorskich i sposobu użytkowania Pałacu Królewskiego zawarł mgr Tomasz Olszacki w ostatnim, ósmym rozdziale rozprawy. Pracę uzupełnia (oprócz anglojęzycznego streszczenia) wykaz źródeł i bibliografia oraz trzy aneksy zawierające dokumentację fotogrametryczną elewacji Pałacu (aneks 1), katalog zachowanych *in situ* elementów kamieniarki (aneks 2) i dokumentację rysunkową poszczególnych wykopów archeologicznych (aneks 3). Konstrukcję rozprawy uważam za właściwą, w pełni odpowiadającą podjętej problematyce.

W rozdziale 1, p.t.: „Zagadnienia wstępne”, Doktorant uwypuklił potrzebę pełnej, komplementarnej analizy architektury Pałacu Królewskiego, przeprowadzonej na tle europejskim. Możliwość spełnienia tego postulatu przyniosły prowadzone pod Jego kierunkiem badania terenowe, skutkujące w miarę pełnym rozpoznaniem budynku

rezydencjalnego i jego późniejszych przekształceń. W osobnej części partii wstępnej mgr Tomasz Olszacki przedstawił stan badań archeologiczno-architektonicznych zamku, podejmowanych kilkakrotnie z różnym nasileniem poczynając od 1946 roku.

Rozdział 2 poświęcił Doktorant przeobrażeniom budowlanym zamku przedstawionym w oparciu o źródła pisane i ikonograficzne. Zachowane dokumenty pozwoliły mu na określenie początków rezydencji na połowę XIII w., zaś jej rozbudowę o Dom Wielki i cylindryczną wieżę – uznanie jej za jedną z najważniejszych fundacji Władysława Łokietka z lat 30. XIV w. Z dostępnych źródeł wyłania się obraz stopniowego zaniku rezydencjonalnej funkcji zamku, co koresponduje z przytoczonymi przez Doktoranta opisami jego stanu zawartymi w lustracjach, zwłaszcza od 1630 r., po dewastacji spowodowanej napaścią bandy Lisowczyków. Skalę rujnacji zamku obrazują XIX-wieczne źródła ikonograficzne, krótko przez mgra Tomasza Olszackiego omówione.

Obszerną, materiałową część recenzowanej rozprawy stanowi rozdział 3, poświęcony szczegółowemu przedstawieniu wyników kierowanych przez Doktoranta badań archeologiczno-architektonicznych Pałacu Królewskiego w Szydłowie. Zaprezentował je w układzie odpowiadającym lokalizacji 30 wykopów, zakładanych względem członów i rozplanowania tego budynku. Analizę zawartości każdego z wykopów przeprowadził w ujednolicony sposób, opisując zalegające w nich relikty konstrukcji murowanych i stratyografię wraz z interpretacją charakteru uchwyconych nawarstwień i ich chronologią, wynikającą z analizy materiału ceramicznego. Lekturę tej części pracy utrudnia zastosowany sposób opisu posadowienia odsłanianych partii murów, których zaleganie – podobnie jak wyróżnionych warstw – podał Doktorant w liczbach odniesionych do wysokości nad poziomem morza. Jestem zdania, że opis ten byłby czytelniejszy, gdyby wartości te były podane w stosunku do poziomu użytkowego terenu zajętego pod budowę zamku. Dodatkowym utrudnieniem w tym względzie jest brak odniesień do obszernych, bardzo dobrze sporządzonych materiałów ilustracyjnych, dołączonych do części tekstowej pracy i zawartych w aneksach.

Rozdział 4, p.t.: „Badania architektoniczne”, mgr Tomasz Olszacki poświęcił odtworzeniu struktury poszczególnych partii murów zamkowych. Swe dociekania rozpoczął od rekonstrukcji formy i przebiegu zawierającego sionkę północnego muru magistralnego, poprzez wschodni, południowy - wraz z jego południowym ryzalitem i zachodni mur magistralny, po ścianę działową. Charakteryzując struktury murowane zamku Doktorant poddał analizie także pozostałości urządzeń grzewczych – kominków i dwóch pieców hypokaustycznych wraz z tzw. komorą pałacza. W szczegółowym opisie murów zawarł

informacje na temat stanu zachowania oryginalnych struktur, co jest o tyle istotne, iż były one nadbudowane podczas powojennych zabiegów konserwatorskich. Poddał przy tym wnikliwym obserwacjom i interpretacji ślady na ścianach, pozostawione po rozebraniu elementów wyposażenia wnętrza. W tej partii rozprawy jej Autor zastosował ten sam sposób określania poziomu zachowania relikwów (n.p.m.), podając częściowo ich miąższość i wysokość. Tym niemniej mgr Tomasz Olszacki wysunął szereg trafnych spostrzeżeń, dotyczących pierwotnych wysokości wnętrza zamkowych i sposobów ich przykryć, a także relikwów gmachów, dostawionych do zamku w 2. poł. XVII i w początkach XX wieku. Tok Jego rozumowania należy uznać za przekonujący.

Efekty przeprowadzonych badań wykopaliskowych zostały przez Autora rozprawy podsumowane w rozdziale 5, zatytułowanym: „Pałac Królewski w Szydłowie w świetle najnowszych badań terenowych na tle przeobrażeń przestrzennych zamku”. Jak na wstępie stwierdził: „Dzięki wcześniej zreferowanym najnowszym badaniom archeologiczno-architektonicznym możliwą jest pełna analiza przekształceń przestrzennych i budowlanych, jakie nastąpiły w rejonie Pałacu Królewskiego od średniowiecza po okres współczesny”. Przedstawił pokrótce ukształtowanie i wcześniejsze użytkowanie terenu objętego zabudową zamkową, by przejść do rozważań nad kolejnością wznoszenia dwóch wież bramnych i dalszego ich funkcjonowania, na co wskazywały obserwacje techniki ich budowy i charakteru nawarstwień. Wnikliwe analizy skłoniły Doktoranta do określenia pierwotnej postaci założenia zamkowego, które uznał za fundację Władysława Łokietka. Stwierdził przy tym, że miejsce to miało już wcześniej charakter obronny, którego postać nie została rozpoznana. Jestem zdania, iż tezy te zostały przekonująco uzasadnione.

Rozdział 6 – „Miejsce zamku w Szydłowie w historii architektury polskiej i europejskiej. Konteksty formalno-funkcjonalne”, rozpoczął mgr Tomasz Olszacki od uwag dotyczących genezy formy Pałacu Królewskiego. Zwrócił uwagę na stosowany w rezydencjach władców schemat rozplanowania wnętrza, na które składała się aula pałacowa, sala mniejsza – komnata, i rozmaicie z nimi połączona kaplica. Schemat ten odniósł do wczesnopiastowskich palatiów i kolejnych realizacji wznoszonych po XIII w. Wyraził przy tym przekonanie, iż mimo nawiązań architektury Pałacu Królewskiego w Szydłowie do wcześniejszych układów przestrzennych, jego bryła wpisuje się w aktualne dla czasów jej budowy prądy stylistyczne. Rozważania dotyczące kwestii genetycznych uważam za w pełni satysfakcjonujące.

Badaniom porównawczym omawianej budowli poświęcił Doktorant kolejną część tego rozdziału, zatytułowaną: „Pałac Królewski jako średniowieczny ‘gmach salowy’.

Wyszedł w nim od omówienia dwóch tradycji europejskich w kształtowaniu wnętrz reprezentacyjnych, polegających na ich włączeniu do budynku służącego też celom mieszkalnym, bądź na wznoszeniu osobnych gmachów salowych w obrębie umocnień obronnych. Analizę tę uzupełnił o rozważania dotyczące zmian dyspozycji wnętrz rezydencji feudalnych, polegających - jak stwierdził: „na rozłożeniu akcentów na wyodrębnioną, niemieszkalną strefę ‘publiczną’ z dominującymi salami wielkimi oraz strefę ‘prywatną’, która ewoluowała w stronę wielofunkcyjnych gmachów pańskich, (fr. *logis*) kumulujących wnętrza o charakterze publicznym, półpublicznym, apartamentowym i sakralnym...”. Kwestie te odniósł następnie do przeobrażeń przestrzennych architektury zamkowej z ziem polskich. Zawartość tej części rozprawy świadczy o bardzo dobrej orientacji jej Autora w omawianych zagadnieniach.

W kolejnej części tego rozdziału mgr Tomasz Olszacki osobną uwagę poświęcił zagadnieniu usytuowania Pałacu Królewskiego w całości założenia, także w odniesieniu do jego strefy rekreacyjnej. Rozpoczął tę partię pracy od interesujących uwag na temat ceremonialnego sposobu przechodzenia władcy i jego dworu od donżonu do sali pałacowej, podkreślonego elementami architektury. W dalszej części omawianego rozdziału Doktorant podjął kwestię potencjalnej możliwości funkcjonowania królewskiego ogrodu w 2 połowie XIV w., wskazując przy tym na potrzebę dalszych badań nad tym zagadnieniem. Dla jego uzasadnienia przytoczył odpowiednie, europejskie (także polskie) przykłady zakładania przy rezydencjach ogrodów i łąk kwietnych wraz z ich tzw. małą architekturą. Domysł o istnieniu takiego ogrodu w Szydłowcu wsparł obecnością reliktu kamiennego murku z furtą. Rozważania mgr. Tomasza Olszackiego uważam za istotne dla badań nad strukturą królewskich rezydencji.

Rozdział 7 swej rozprawy Doktorant opatrzył tytułem „Pałac Królewski i architektura monarszego majestatu Władysława Jagiełły”. Wyszedł w nim od przytoczenia fundacji tego władcy, zarówno sakralnych, jak i obronnych, stwierdzając: „To jednak nie wojenne zabezpieczenia zamków znajdujących się w strefie bezpośredniego krzyżackiego zagrożenia, wprowadzenie delimitacji strefy królewskiej w miastach, czy nawet konieczność należytego zabezpieczenia stołecznego zamku są cechami wyróżniającymi działalność budowlaną monarchy – są nimi przede wszystkim kreacje przestrzeni rezydencjonalnych”. Takim obiektem był zespół obronno-rezydencjonalny w Szydłowie. Dla uzasadnienia tego sądu omówił fundacje podejmowane wspólnie z Jadwigą i te realizowane po jej śmierci przez kolejnych 10 lat. Do swych rozważań nad prezentacją królewskiego majestatu włączył także wymowę ideologiczną dekoracji malarskich we wnętrzach sakralnych.

W zakończeniu pracy doktorskiej – jak sam zaznaczył: „[...] zamiast mnożyć kolejne postulaty badawcze”, jej Autor odniósł się krytycznie do działań konserwatorskich i sposobu rewitalizacji zamku, przeprowadzonej w 2018 i 2019 roku. Z Jego zastrzeżeniami należy się w całej rozciągłości zgodzić.

Autor recenzowanej pracy wykazał się wnikliwym, profesjonalnym podejściem do materiałów źródłowych, których stan zachowania wymagał uważnej analizy oraz bardzo dobrej znajomości podjętej problematyki. Wykorzystał w swym opracowaniu zarówno wyniki własnych badań archeologiczno-architektonicznych, wiedzę z zakresu historii, a także historii sztuki. Jestem zdania, iż praca ta, po niezbędnych korektach dotyczących zwłaszcza wprowadzenia odniesień w tekście do dokumentacji i usunięciu drobnych błędów językowych, powinna ukazać się drukiem, gdyż wnosi istotne wartości do stanu wiedzy o architekturze *militaris* i wymowie ideologicznej fundacji królewskich. Z tego względu praca zasługuje także na wyróżnienie.

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, że recenzowana praca mgr. Tomasza Olszackiego p.t.: „Zamek w Szydłowie. Forma i funkcja w kontekście gotyckiej architektury rezydencjonalnej” (Pağów 2023) w całej rozciągłości spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Poznań, 10 września 2023 r.

